

MARIA PEDRYC-WRONA
ELWIRA SAMONEK-MICIUK

Pracownia Metodyki Nauczania Biologii, UMCS Lublin

SYSTEM OCENIANIA NAUCZYCIELI BIOLOGII

Wstęp

Umiejętność pomiaru osiągnięć uczniów i ich ocenianie to trudny i odpowiedzialny element warsztatu pracy nauczyciela. Należy wciąż jednak do najbardziej zaniedbanych problemów związanych bezpośrednio z tzw. praktyką szkolną¹. Nowe zasady oceniania, wprowadzone wraz z reformą systemu edukacji, wymagają od nauczycieli innego spojrzenia na to zagadnienie w aspekcie zarówno celów, jak stosowanych w tym zakresie metod². W ocenianiu brane są dzisiaj pod uwagę osiągnięcia ucznia, a nie jego braki edukacyjne. Wskazuje się na potrzebę sprawdzania przede wszystkim umiejętności, a nie wiedzy faktograficznej, zaś określenie kryteriów oceniania ma umożliwiać porównywalność wyników osiąganych przez uczniów.

Wszystkie te zmiany mają na celu podniesienie poziomu spójności i obiektywizmu tego systemu. Stosowne rozporządzenia MEN jasno określiły zasady oceniania wewnątrzszkolnego dotyczące warunków oraz sposobu oceniania i promowania w szkołach publicznych. Opracowane na ich podstawie szkolne systemy oceniania stanowią ważny element statutu każdej szkoły. To na ich podstawie każdy nauczyciel przygotowuje przedmiotowy system oceniania, obejmujący wymagania edukacyjne, sposoby sprawdzania osiągnięć uczniów i zasady oceniania stosownie do tych osiągnięć³.

Jakość procesu oceniania w dużym stopniu zależy od tego, czy nauczyciel jest świadomy zalet i ograniczeń realizowanego przez siebie programu kształcenia, oraz czy rozumie implikacje wynikające dla oceniania ze stosowanych metod

¹ Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, WSiP, Warszawa 1991.

² *Ministerstwo Edukacji Narodowej o ocenianiu*, Biblioteczka reformy nr 17, MEN, Warszawa 1999.

³ Dz. U., Nr 131, poz. 413 (z kolejnymi poprawkami), 1999 r.

kształcenia i organizacji procesu dydaktycznego. Ważny jest także stopień znajomości uczniów oraz umiejętność dostrzegania przez nauczyciela swoich niedoskonałości i mocnych stron w zakresie oceniania⁴. Tymczasem obserwuje się, że ocenianie jest dla nauczycieli sprawą rutynową, opartą na intuicji, która rzadko podlega ich refleksji⁵.

Jak nauczyciele biologii postrzegają istotę procesu oceniania osiągnięć swoich uczniów oraz w jaki sposób organizują i przeprowadzają ten proces w ramach przedmiotowego systemu oceniania? Informacje na ten temat uzyskano na podstawie przeprowadzonych badań.

1. Problemy i metody badawcze

Sformułowano następujące problemy badawcze:

- Co zdaniem nauczycieli biologii jest najważniejsze w ocenianiu i co głównie poddają ocenianiu u swoich uczniów?
- W jakim stopniu, w opinii samych nauczycieli biologii, stosowany przez nich system oceniania motywuje i wspiera ucznia w rozwoju?
- Co sprawia nauczycielom największe trudności w trakcie oceniania osiągnięć uczniów oraz jak oceniają swoje kompetencje w tym zakresie?

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety⁶. Kwestionariusz zawierał 8 pytań (3 zamknięte i 5 otwartych) i został zweryfikowany podczas badań pilotażowych przeprowadzonych na grupie 10 nauczycieli przyrody –słuchaczy studiów podyplomowych.

2. Organizacja badań

O udział w badaniach właściwych poproszono 124 nauczycieli biologii III i IV etapu edukacyjnego, do których przesłano kwestionariusze ankiety pocztą. Spośród nich tylko 50 nauczycieli odesłało wypełnione ankiety do organizatorów badań. Respondenci posiadali różny staż pracy w zawodzie nauczyciela. Największą grupę stanowiły osoby o stażu zawodowym 16–20 lat (23%), najmniej liczna była grupa biologów ze stażem do 5 lat (10%).

Respondenci posiadali różne stopnie awansu zawodowego (tab. 1). Dominowali nauczyciele mianowani, którzy razem z nauczycielami dyplomowanymi stanowili aż 86% wszystkich ankietowanych.

⁴ Walczak W., *Jak oceniać ucznia. Teoria i praktyka*, Galaktyka, Łódź 2001.

⁵ Ibidem.

⁶ Konarzewski K., *Jak uprawiać badania oświatowe*, WSiP, Warszawa 2000.

Tab. 1. Status zawodowy ankietowanych nauczycieli

Stopień awansu zawodowego	Liczba nauczycieli (%)	Razem (%)
Nauczyciel stażysta	3 (6)	14
Nauczyciel kontraktowy	4 (8)	
Nauczyciel mianowany	29 (58)	86
Nauczyciel dyplomowany	14 (28)	

Badane osoby zatrudnione były w różnych typach szkół; niektóre z nich w dwóch, trzech, a nawet czterech miejscach pracy (tab. 2.).

Tab. 2. Miejsce zatrudnienia badanych nauczycieli

Miejsce pracy	Liczba nauczycieli (%)
Gimnazjum	23 (46)
Liceum ogólnokształcące	18 (36)
Gimnazjum, liceum ogólnokształcące	4 (8)
Liceum: ogólnokształcące, profilowane; technikum	2 (4)
Liceum profilowane, technikum	1 (2)
Gimnazjum, liceum profilowane,	1 (2)
Gimnazjum, liceum: ogólnokształcące, profilowane; technikum	1 (2)

Zdecydowana większość nauczycieli, tj. 72 %, to pracownicy szkół w mieście wojewódzkim. Reprezentanci miast powiatowych stanowili 8%, a wsi –10%.

3. Wyniki badań

W pierwszym punkcie ankiety zapytano nauczycieli, co jest dla nich najważniejsze w ocenianiu. Najczęściej pojawiające się odpowiedzi zamieszczono w tab. 3.

Tab. 3. Najważniejsze elementy dotyczące oceniania – opinia nauczycieli

Najważniejsze w ocenianiu	Stażysty N = 3	Kontraktowi N = 4	Mianowani N = 29	Dyplomowani N = 14	Razem N = 50	%
obiektywizm	2	3	14	5	24	48%
systematyczność	2	1	10	3	16	32%
jasne kryteria oceny	0	0	9	5	14	28%
jawność	0	3	2	4	9	18%
sprawiedliwość	1	2	3	2	8	16%
sprawdzanie wiadomości i umiejętności	0	0	7	0	7	14%
motywowanie do nauki	0	1	1	2	4	8%
rzetelność	0	0	4	0	4	8%
inne (raz wymienione)	0	0	9	3	12	24%

W ocenianiu osiągnięć ucznia respondenci najbardziej doceniają obiektywizm nauczyciela. W nielicznej grupie tzw. nauczycieli młodych (stażyści, kontraktowi) tę istotną cechę oceniania wymieniło 71% badanych; jest też ona ważna dla prawie połowy nauczycieli mianowanych i co trzeciego nauczyciela dyplomowanego. Liczna grupa respondentów wskazała na systematyczność w ocenianiu i jasne kryteria tego procesu. Dwa elementy oceniania, tj. sprawdzanie wiadomości i umiejętności oraz rzetelność, wymienili wyłącznie nauczyciele mianowani. Cechy oceniania tylko raz wymienione, a podane przez nauczycieli dyplomowanych, to: dostosowanie technik oceniania do poziomu wiedzy uczniów, informowanie ucznia o jego postępach w nauce oraz określenie celów oceniania i planowanie tego procesu. Nauczyciele mianowani z kolei wskazywali na potrzebę komentarza słownego nauczyciela przy wystawianiu oceny i uzasadnienia tej oceny, uwzględnianie wkładu pracy ucznia, jego postawy oraz możliwości intelektualnych, ustalenie celów oceniania, informowanie ucznia o jego postępach, zachowanie przez nauczyciela konsekwencji oraz adekwatności oceniania w stosunku do wymagań programowych.

Nauczyciele najczęściej poddają ocenianiu wiadomości i umiejętności uczniów, ich aktywność w procesie uczenia się oraz kompetencje wynikające z podejmowania dodatkowych działań, np. przygotowywania się do olimpiad i konkursów, udziału w zajęciach kół zainteresowań itp.(tab. 4.).

Tab. 4. Co nauczyciele oceniają u uczniów?

Oceniam:	Stażyści N = 3	Kontraktowi N = 4	Mianowani N = 29	Dyplomowani N = 14	Razem N = 50	%
wiadomości*)	3	4	24	9	40	80
umiejętności**)	1	4	22	10	37	74
aktywność i zaangażowanie	3	2	17	11	33	66
wiedzę i aktywność ponadprogramową, dodatkową (nadobowiązkową)	3	1	16	8	28	56
pracę domową	3	0	10	7	20	40
sposób prezentacji (plakaty, referaty)	0	2	12	4	18	36
zeszyt	2	0	4	2	8	16
systematyczność pracy ucznia	0	1	2	2	5	10
sposób i logikę wypowiedzi	0	0	4	1	5	10

*) wyjaśnianie i rozumienie treści, znajomość pojęć, poprawność terminologiczna

***) wyciąganie wniosków, rozwiązywanie problemów, logiczne myślenie, interpretowanie faktów, stosowanie wiedzy w nowych sytuacjach

W odpowiedzi na pytanie, jakie procedury oceniania stosują najczęściej, nauczyciele wymienili takie sposoby sprawdzania osiągnięć swoich uczniów, jak: testy lub sprawdziany – 84%, samodzielne wypowiedzi – 72%, kartkówki – 52% respondentów.

Zapytano także respondentów, w jakim stopniu stosowany przez nich system oceniania motywuje, a w jakim wspiera ucznia w procesie kształcenia. Zarówno w pierwszym, jak w drugim przypadku zaproponowano ankietowanym do samooceny skalę pięciostopniową (1 – najniższa ocena, 5 – najwyższa; tab. 5.). Z odpowiedzi wynika, że lepiej postrzegają swoje umiejętności w tym zakresie nauczyciele o krótkim stażu zawodowym (wartości średnie: 4,4 i 4,5) w porównaniu z pozostałymi nauczycielami (wartości średnie: 4,1 i 4,3).

Tab. 5. Ocenianie a motywowanie i wspieranie ucznia

Nauczyciele – status zawodowy	Motywowanie ucznia skala 1–5 N = 45					Wspieranie ucznia w rozwoju skala 1–5 N = 42				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Stażyści N = 2/ N=2	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1
Kontraktowi N=4/ N=4	0	0	0	3	1	0	0	0	2	2
Mianowani N=27/ N=25	0	0	3	22	2	0	0	2	20	3
Dyplomowani N=12/ N=11	0	0	0	8	4	0	0	0	7	4
Razem	0	0	3	34	8	0	0	2	30	10
Wartość %	0	0	6,7	75,5	17,8	0	0	4,8	71,4	23,8
Wartość średnia	4,1					4,2				

W kolejnym pytaniu kwestionariusza poproszono nauczycieli o wymienienie 4 określeń (przymiotników), w kolejności od najważniejszego do najmniej ważnego, które najtrafniej charakteryzują stosowany przez nich przedmiotowy system oceniania (tab. 6.). Na to pytanie udzieliło odpowiedzi 44 nauczycieli (88%). Większość z nich podała 2 lub 3 określenia (średnio 3).

Tab. 6. Charakterystyka stosowanego przez nauczycieli system oceniania

Mój system oceniania jest:	Stażyści N = 2	Kontraktowi N = 3	Mianowani N = 26	Dyplomowani N = 13	Razem N = 44	%
systematyczny	2	2	16	7	27	61,4
obiektywny	1	2	14	6	23	52,3
sprawiedliwy	2	2	10	6	20	45,4
motywujący	0	1	8	5	14	31,8
jawny	0	1	5	3	9	20,4
jasny	0	0	6	4	10	22,7
różnorodny	0	0	5	1	6	13,6
adekwatny do wymagań programowych	0	0	4	0	4	9,1
rzetelny	0	0	3	0	3	6,8

Według nauczycieli najtrudniejsze w ocenianiu wiedzy i umiejętności uczniów jest ustalenie jasnych kryteriów – 36% odpowiedzi, stosowanie różnych form oceniania – 24% oraz obiektywizm – 20%.

Inne trudności (6,7%), z których każda była tylko raz wymieniona, to: brak czasu, właściwy dobór narzędzi pomiaru, umiejętność motywowania poprzez system oceniania.

Samoocenę respondentów w skali pięciostopniowej (1 – ocena najniższa, 5 – ocena najwyższa) dotyczącą ich kompetencji w zakresie oceniania przedstawiono w tab. 7. Troje spośród nauczycieli mianowanych nie udzieliło odpowiedzi na pytanie dotyczące tego zagadnienia. Średnia ocena tej kompetencji: dla nauczycieli stażystów i kontraktowych – 3,7%, pozostałych – 4,2%. Najwięcej ocen dobrych wystawili sobie nauczyciele mianowani i kontraktowi, a bardzo dobrych – nauczyciele dyplomowani.

Tab.7. Umiejętność oceniania – samoocena nauczycieli

Nauczyciele z odpowiednim stopniem awansu zawodowego	Kompetencje nauczycieli w zakresie oceniania skala 1–5 N = 47				
	1	2	3	4	5
Stażysty N = 3, średnia: 3,3	0	0	2 (66,7%)	1 (33,3%)	0
Kontraktowi N = 4, średnia: 4,2	0	0	0	3 (75%)	1 (25%)
Mianowani N = 26, średnia: 4,1	0	0	2 (7,7%)	19 (73,1%)	5 (19,2%)
Dyplomowani N = 14, średnia: 4,4	0	0	0	8 (57,1%)	6 (42,8%)
Razem	0	0	4 (8,5%)	31 (66,6%)	12 (25,3%)

Podsumowanie

Uzyskane w trakcie badań dane pozwalają stwierdzić, że nauczyciele bardzo wysoko oceniają swoje kompetencje w zakresie oceniania wiadomości i umiejętności uczniów. Można odnieść wrażenie, że ocenianie nie sprawia im większych trudności i jest właściwie stosowane w procesie dydaktycznym (za największych specjalistów w tym zakresie uważają się nauczyciele dyplomowani). Ankietowani najbardziej doceniają w ocenianiu rolę obiektywizmu, systematyczności oraz jasnych kryteriów oceny. Powszechnie jednak wiadomo, że jasne kryteria oceniania decydują o obiektywizmie tego procesu, co okazało się nie być jednoznaczne dla osób ankietowanych. Dla nauczycieli z wieloletnim stażem pracy ważniejsze są jasne kryteria oceny niż obiektywizm, natomiast nauczyciele o kilkuletnim stażu nie wymienili tego pierwszego elementu jako istotnego składnika procesu oceniania. Okazuje się zarazem, że ustalenie kryteriów oceny jest najczęstszym

problemem respondentów, dwa razy częściej podawanym niż zachowanie obiektywizmu.

Żaden nauczyciel nie wymienił refleksji i samooceny jako ważnych elementów oceniania, a wpływają przecież one na zrozumienie oczekiwań i powodują wzrost motywacji wewnętrznej oraz pozwalają uczącym się i nauczycielom oszacować swoje słabe i mocne strony. To dzięki refleksji i samoocenie możliwe staje się zobiektywizowanie oceniania⁷.

Tylko co czwarty nauczyciel przyznaje się do trudności ze stosowaniem różnych form oceniania, jednak wymieniane i stosowane przez biologów procedury tego procesu wskazują na znacznie szerszy zakres problemu. Wśród stosowanych przez ankietowanych form oceniania nie znajdują się metody oparte na wspólnie uznawanych (przez ucznia i nauczyciela) zasadach uczenia się i rozwoju, a więc chociażby te, które promują umiejętność samodzielnego myślenia (sposób i logika wypowiedzi ucznia ma znaczenie tylko dla co dziesiątego ankietowanego). Mimo to, ponad 90% ankietowanych uważa, że stosowany przez nich system kontroli i oceniania motywuje i wspiera ich uczniów w rozwoju.

Większość nauczycieli określa swój system jako przede wszystkim systematyczny i uznaje systematyczność za ważną cechę procesu oceniania. Systematyczność pracy ucznia jest jednak brana pod uwagę przy jego ocenie przez niewielu ankietowanych. Najczęściej nauczyciele oceniają u uczniów wiadomości i umiejętności objęte programem nauczania, ale, jak wynika także z ich deklaracji, stosunkowo często biorą pod uwagę także aktywność, zaangażowanie ucznia oraz wiedzę wykraczającą poza program.

⁷ Paris S.G., *Stawanie się refleksyjnym uczniem i nauczycielem*, WSiP, Warszawa 1997.